

**ΕΡΓΟΔΟΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ:
ΠΡΟΣ ΜΙΑ “ΚΑΡΤΕΛ” ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ (;)**

«Η κρίση έγκειται ακριβώς στο ότι το παλιό πεθαίνει αλλά το καινούργιο δεν μπορεί να γεννηθεί· σε αυτό το μεσοδιάστημα εμφανίζονται πολλά και ποικίλα νοσηρά συμπτώματα».¹

Το σύστημα κοινωνικής εκπροσώπησης στη χώρα μας έχει περάσει από πολλά στάδια και διευθετήσεις και έχει προσεγγιστεί από ποικίλες αναλύσεις της ερευνητικής κοινότητας. Έτσι, μετά το αβέβαιο και αμφίβολο βήμα του λεγόμενου ελληνικού κορπορατισμού και τη “χρυσή εποχή” του κοινωνικού διαλόγου ανάμεσα στους κοινωνικούς εταίρους, που επεδίωκε την εμβάθυνση της δημοκρατίας, το σύστημα αυτό μοιάζει να περνάει σε μια νέα περίοδο. Φαίνεται ότι πρόκειται για μια νέα διευθέτηση η οποία προσομοιάζει με την αντίστοιχη διευθέτηση των θεσμών πολιτικής εκπροσώπησης όπως έχει περιγραφεί με την εμφάνιση των κομμάτων “καρτέλ”. Με άλλα λόγια, είμαστε μπροστά σε μια δυναμική των σχέσεων ανάμεσα στις κορυφαίες “συνεργατικές” ομάδες συμφερόντων η οποία οδηγεί σε διευθετήσεις ενός ιδιότυπου συστήματος καρτέλ, όπως αυτό περιγράφεται στη σχετική συζήτηση των εξελίξεων των κομματικών συστημάτων στα αναπτυγμένα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990.² Ο όρος “καρτέλ” εκκινεί από την οικονομική επιστήμη και αποκτά τη δική του εννοιολόγηση στην πολιτική επιστήμη.

* Επίκουρη καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

1. Α. Γκράμσι, *Ιστορικός υλισμός. Τα τετράδια της φυλακής* (Αθήνα 1973).

2. R. Katz – P. Mair, «Changing Models of Party Organization and Party Democracy; The Emergence of the Cartel Party», *Party Politics* 1 (1995), 15-21.

Πιο συγκεκριμένα, η θέαση των παραπάνω οδηγεί στη διαπίστωση ότι κατά τη μεταπολεμική περίοδο καταγράφεται μια σταδιακή μετατόπιση της βάσης νομιμοποίησης των πολιτικών κομμάτων από την κοινωνία στο κράτος. Τα πολιτικά κόμματα δηλαδή, από δομές άρθρωσης αιτημάτων και εναρμόνισης συμφερόντων, ενσωματώνουν την κυβερνητική λογική και εξαρτούν την επιβίωσή τους από τους κρατικούς πόρους.³

Έτσι, οι εργοδοτικές οργανώσεις, μαζί με τα συνδικάτα στην περίπτωση μας, κατ' αναλογία με τα κόμματα καρτέλ, συγκροτούν ένα σύστημα δομών και σχέσεων που διακρίνεται για την ολοένα αυξανόμενη αλληλοδιείσδυση και εξάρτησή τους από το κράτος, την αποκοπή τους από την κοινωνία, τον συνακόλουθο μετασχηματισμό τους σε εξουσιαστικούς μηχανισμούς και τη διαμόρφωση ενός πλαισίου συνεννόησης και συνεργασίας μεταξύ τους, ακόμα και όταν, φαινομενικά, εκπροσωπούν αντίπαλες ιδεολογίες και προγράμματα.⁴ Αντίστοιχα, οι κορυφαίες οργανώσεις που συγκροτούν τον πυρήνα των κοινωνικών εταίρων και πλαισιώνουν τον κοινωνικό διάλογο παρουσιάζουν όλο και περισσότερο παρόμοια χαρακτηριστικά.

Αυτό που θα επιχειρήσω να δείξω παρακάτω είναι το εξής: οι οργανώσεις των ως άνω συμφερόντων, μέσω της συμμετοχής τους στον θεσμοθετημένο κοινωνικό διάλογο, φαίνεται ότι έχουν οδηγηθεί στη συγκρότηση ενός συστήματος εκπροσώπησης το οποίο αυξάνει τη διείσδυσή του στο κράτος και την εξάρτησή του από αυτό, λειτουργώντας έτσι ως νομιμοποιητικός μηχανισμός των πολιτικών του. Ταυτόχρονα, η σχέση του συστήματος αυτού με την κοινωνική του βάση βρίσκεται σε μια δυναμική αντιστρόφως ανάλογη αφού απομακρύνεται και αποξενώνεται όλο και περισσότερο από τη βάση του. Στις σελίδες που ακολουθούν θα παρουσιάσουμε τις ιστορικές φάσεις των σχέσεων που συγκροτήθηκαν στο σύστημα κοινωνικής εκπροσώπησης και, κυρίως, τη σχέση των εργοδοτικών συμφερόντων με τα συνδικάτα, όπως αυτή ξεδιπλώθηκε από τη Μεταπολίτευση έως σήμερα (Γ' Ελληνική Δημοκρατία).

Επιπλέον, θα δούμε πώς οι ιδιότυπες διαδικασίες εκδημοκρατισμού του συστήματος κοινωνικής εκπροσώπησης οδήγησαν στη συνέχεια σε εκείνο που μάλλον καθ' υπερβολή χαρακτηρίστηκε «ιδιότυπος ελληνικός κορπορα-

3. Κ. Ελευθερίου – Ε. Παπαβλασόπουλος, «Λανθάνουσες προσεγγίσεις και σύγχρονες τάσεις στη θεωρία των πολιτικών κομμάτων», *Επιστήμη και Κοινωνία* 25 (2010), 223.

4. Ελευθερίου – Παπαβλασόπουλος (σημ. 3), 223

τισμός»,⁵ το πώς και το γιατί αυτό το σύστημα συγκροτείται μετά τη συμφωνία του Μάαστριχτ και αναπαράγεται μέσω του «κοινωνικού διαλόγου» και, τέλος, πώς οι αντιφάσεις αυτού του συστήματος οδηγούν και ενδυναμώνουν κατά τη διάρκεια της κρίσης τη νέα διευθέτηση που εντοπίζουμε ως οιοσδήποτε σύστημα “καρτέλ” κράτους–οργανωμένων συμφερόντων.

1. Ο εκδημοκρατισμός της κοινωνικής εκπροσώπησης

Από τη Μεταπολίτευση μέχρι σήμερα, και βάσει των μετασχηματισμών που παρατηρήθηκαν στο σύστημα κοινωνικής εκπροσώπησης της Μεταπολίτευσης, μπορούμε να διακρίνουμε πέντε περιόδους: α) μια πρώτη περίοδο (1974-1984), η οποία χαρακτηρίζεται από αμοιβαία δυσπιστία μεταξύ κράτους και οργανώσεων, αλλά και ανάμεσα στις οργανώσεις, ταυτόχρονα με μια σειρά από απόπειρες θεσμικού εκσυγχρονισμού και προσαρμογής τους, β) την περίοδο της οργανωτικής και θεσμικής προετοιμασίας (1985-1992) για την ένταξη των οργανώσεων στο σύστημα λήψης αποφάσεων, γ) την περίοδο της θεσμοθέτησης του κοινωνικού διαλόγου (1993-1999) και της ρύθμισης της συμμετοχής τους σε αυτόν, δ) τη φάση της αδιατάρακτης ηγεμονίας των εργοδοτικών οργανώσεων (2000-2009), στο πλαίσιο του κοινωνικού διαλόγου αλλά και του πολιτικού συστήματος και, τέλος, ε) την εν εξελίξει περίοδο (2010–σήμερα) η οποία καταγράφεται ως η περίοδος ενός καρτέλ διευθέτησης.

Τόσο η περίοδος *δυσπιστίας και προσαρμογής* (1974-1984) όσο και η *περίοδος της οργανωτικής προετοιμασίας* (1985-1992) χαρακτηρίζονται από έντονες

5. Δ. Α. Σωτηρόπουλος, «Η εγγαστρίμυθη εξουσία. Η κοινωνία των πολιτών και κεντρικό κράτος στην Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία», στο: Χ. Λυριντζής κ.ά. (επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-1994* (Αθήνα 1996), 119-138. Γ. Θ. Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης και δημοκρατία* (Αθήνα 2001). Κ. Tsoukalas, «Radical Reformism in a “Pre-welfare” Society; The Antinomies of Democratic Socialism in Greece», στο: Ζ. Tzannatos (επιμ.), *Socialism in Greece* (Ολντερσοτ 1986), 32. Ν. Μουζέλης, *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημι-περιφέρεια*, (Αθήνα 1997), 144. Π. Καζάκος, «“Σχέδιο 1992”, εσωτερικές προσαρμογές και εκπροσώπηση των επαγγελματικών συμφερόντων στην Ελλάδα», στο: Π. Καζάκος (επιμ.), *Η Ελλάδα ανάμεσα σε προσαρμογή και περιθωριοποίηση* (Αθήνα 1991), 61. Ο. Lanza – Κ. Lavdas, «The Disentanglement of Interest Politics; Business Associability, the Parties and Policy in Italy and Greece», *European Journal of Political Research* 37 (2000), 203-235.

διαδικασίες εκδημοκρατισμού στο εσωτερικό των οργανώσεων. Στο πεδίο των εργοδοτών καταγράφεται πράγματι αρχικά δυσπιστία και καχυποψία απέναντί τους, όχι μόνο από την κοινή γνώμη, αλλά ακόμη και από τις πρώτες μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις.⁶ Στη συνέχεια ωστόσο, η εφαρμογή του σταθεροποιητικού προγράμματος 1985-1987, η υιοθέτηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (1986), αιχμή της οποίας ήταν η ενίσχυση της Εσωτερικής Αγοράς, και η αποδοχή και από τη νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ότι το ευρωπαϊκό πρόβλημα συνδεόταν άμεσα με τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων –πάγια θέση του ΣΕΒ– σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας περιόδου.⁷ Έτσι, οι εργοδοτικές οργανώσεις, από απλοί εκπρόσωποι των «παραγωγικών τάξεων», μετασηματίστηκαν σε «κοινωνικούς εταίρους» με σημαντικό ρόλο και συμμετοχή στο τυπικό των θεσμών λήψης αποφάσεων.

Στο πεδίο του κόσμου της εργασίας, με την ψήφιση του Ν. 1264/1982 επιτυγχάνεται πλέον σε σημαντικό βαθμό ο εκδημοκρατισμός του συνδικαλιστικού κινήματος και η κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων. Το τελευταίο δεν εμπόδισε να εμφανιστούν και αμφισβητήσεις στην απόλυτη κομματικοποίηση – μέχρι και διασπάσεις, ιδιαίτερα όταν το 1985 το ΠΑΣΟΚ υιοθετεί ένα σκληρό πρόγραμμα λιτότητας.⁸ Η μεγάλη πλειοψηφία των μελών των συνδικάτων προέρχεται από τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, ενώ οι εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα εμφανίζουν σημαντικά μικρότερη συμμετοχή. Σε κλαδικό επίπεδο, επιβεβαιώνεται η αύξηση της συνδικαλιστικής πυκνότητας στον τριτογενή τομέα.

Πρόκειται για μια εικόνα που μοιάζει να διαφοροποιείται προς το τέλος της περιόδου, όταν οι οργανώσεις αναζητούν και προσπαθούν να επιτύχουν την προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες της παγίωσης της δημοκρατίας καθώς επίσης και τη νομιμοποίησή τους. Έτσι, οι οργανώσεις αυτές, μετά την

6. K. Lavdas, *The Europeanization of Greece; Interest Politics and the Crises of Integration* (Λονδίνο 1997)· Γ. Θ. Μαυρογορδάτος, *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη* (Αθήνα 1988).

7. Π. Κ. Ιωακείμης, *Η Ευρώπη σε μεταλλαγή* (Αθήνα 1990).

8. Θ. Τσακίρης, «Η αντιπαράθεση κομματικού και αυτόνομου συνδικαλισμού στο χώρο των τραπεζών κατά τη διάρκεια της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2000», στο: *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία. Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, 1974-2004* (Αθήνα – Ρέθυμνο 2004), 9-58· Θ. Τσακίρης, «Κράτος – κόμμα – συνδικάτο 1980-2001: μεταξύ ενσωμάτωσης και αμφισβήτησης», στο: Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ.), *Κοινωνική αλλαγή στη σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001)* (Αθήνα 2003), 177-240.

υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ, κυρίως εξαιτίας της δυναμικής του «κοινωνικού διαλόγου», απέκτησαν ένα ιδιαίτερο κοινωνικό και πολιτικό ειδικό βάρος.⁹

2. Κοινωνικός διάλογος στην Ελλάδα: εκσυγχρονισμός

Το ελληνικό πολιτικό σύστημα “υποδέχτηκε” αρχικά τον κοινωνικό διάλογο και τις διαδικασίες του με μια δυσπιστία, μια προσέγγιση που πολύ γρήγορα, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, μεταβλήθηκε σε ενθουσιασμό. Είναι με τον Ν. 1876/1990 που σηματοδοτείται η περίοδος του κοινωνικού διαλόγου και η συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων στην παραγωγή κρατικών πολιτικών. Ταυτόχρονα μοιάζει να παγιώνεται η ανάδυση της έννοιας του “κοινωνικού εταίρου” και η συμπερίληψη των κοινωνικών εταίρων¹⁰ σε διαδικασίες διαχείρισης και εποπτείας των διαφορετικών πακέτων στήριξης από την ΕΕ. Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται η σταδιακή απομάκρυνση του περιεχομένου της διαβούλευσης και της διαπραγμάτευσης, από τα αφετηριακά επίδικα που αφορούν τους εργαζόμενους σε εκείνα που αφορούν τους εργοδότες. Ενισχυτικά στην εμπέδωση της διαδικασίας αυτής λειτουργούν και οι ευρωπαϊκές εξελίξεις (Συνθήκη Μάαστριχτ, υλοποίηση Εσωτερικής Αγοράς) με κορύφωση το «σύμφωνο εμπιστοσύνης»: «Ανάπτυξη – Ανταγωνιστικότητα – Απασχόληση», που υπογράφεται ανάμεσα στην κυβέρνηση και στους κοινωνικούς εταίρους.

Με αφετηρία, λοιπόν, την εφαρμογή της Συνθήκης του Μάαστριχτ έως και το 1999, η περίοδος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως *περίοδος της θεσμοθετημένης συμμετοχής στον κοινωνικό διάλογο*. Από την πλευρά των συνδικάτων η συνδικαλιστική πυκνότητα παρουσιάζει μια τάση συνεχούς μείωσης.

9. Β. Αρανίτου, «Η εκπροσώπηση των εργοδοτικών / επιχειρηματικών οργανώσεων. Οι εθνικές οργανώσεις στη δυναμική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* 20 (2002), 87-106.

10. Οι θεσμικοί κοινωνικοί εταίροι είναι: από την πλευρά της Εργασίας, η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ)- από την πλευρά των επιχειρήσεων, ο Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων (ΣΕΒ), η Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών-Βιοτεχνών-Εμπόρων Ελλάδας (ΓΣΕΒΕΕ) και η Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας (ΕΣΕΕ), οι οποίοι, εκτός των άλλων, επίσης υπογράφουν την Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ). Το 2013 εντάσσεται και ο ΣΕΤΕ, ο οποίος καλύπτει τον ξενοδοχειακό κλάδο από την πλευρά των επιχειρήσεων.

Μέχρι το 1998 η μείωση αυτή έχει να κάνει με τη μείωση του απόλυτου αριθμού των μελών, ενώ από το 1999 και μετά η συνδικαλιστική πυκνότητα μειώνεται, εξαιτίας της αύξησης με μεγαλύτερους ρυθμούς του εργατικού δυναμικού στο σύνολο του πληθυσμού.¹¹ Πιο συγκεκριμένα, τα συνδικάτα έχασαν περισσότερο από το 17% των μελών τους μεταξύ 1989 και 1997, ενώ η συνδικαλιστική πυκνότητα συνολικά έπεσε από 30% το 1989 σε λιγότερο από 25% το 1997.¹² Υπ' αυτήν την έννοια, η συμμετοχή στον κοινωνικό διάλογο κατέληγε να είναι κρίσιμο επίδικο επιβίωσης για τα συνδικάτα, αφού αναδεικνύεται σε νομιμοποιητικό τους μηχανισμό.

Η συνταγματική θεσμοθέτηση και η οικονομική ενίσχυση της λειτουργίας της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΟΚΕ) αποτελεί την επιτομή αυτών των διαδικασιών του κοινωνικού διαλόγου και σηματοδοτεί τη νέα εποχή αυτή της ενσωμάτωσης της εργοδοτικής λογικής στις διαδικασίες του κοινωνικού διαλόγου. Σύμφωνα με το άρθρο 82, παρ. 3, του Συντάγματος του 2001, «Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, αποστολή της οποίας είναι η διεξαγωγή του κοινωνικού διαλόγου για τη γενική πολιτική της χώρας και ιδίως για τις κατευθύνσεις της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, καθώς και η διατύπωση γνώμης επί των νομοσχεδίων και προτάσεων νόμων που παραπέμπονται σε αυτήν».

11. Σχετικά με την εξέλιξη της συνδικαλιστικής πυκνότητας στην Ελλάδα, και σύμφωνα με μια μελέτη δεδομένων σχετικών με το Ευρωπαϊκό Συνδικαλιστικό Κίνημα, η Ελλάδα ανήκει σε μια ομάδα χωρών (Μ. Βρετανία, Ιταλία, Ιρλανδία, Αυστρία, Ολλανδία, Ελβετία) στις οποίες η συνδικαλιστική πυκνότητα μειώθηκε περισσότερο από 10% μεταξύ 1975 και 1995: βλ. Β. Ebbinghaus – J. Visser, «When Institutions Matter; Union Growth and Decline in Western Europe, 1950-95», *European Sociological Review* 15 (1999), 135-158. Πιο συγκεκριμένα, τα συνδικάτα στην Ελλάδα έχασαν περισσότερο από το 17% των μελών τους μεταξύ 1989 και 1997. Η συνδικαλιστική πυκνότητα έπεσε, από 30% το 1989, σε λιγότερο από 25% το 1997: Ν. D. Kritsantonis, «Greece: The Maturing of a System», στο: Α. Ferner – R. Hyman (επιμ.), *Changing Industrial Relations in Europe* (Οξφόρδη 1999), 504-528.

12. Β. Αρανίτου, «Εργοδοτικές οργανώσεις, συνδικάτα και κοινωνικός διάλογος», στο: Ν. Δεμερτζής – Ν. Γεωργαράκης (επιμ.), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και η αποδόμηση του Πολιτικού* (Αθήνα 2015).

Από την άλλη πλευρά, οι εργοδοτικές οργανώσεις σταδιακά επηρεάζουν όλο και περισσότερο τον δημόσιο διάλογο, αφού δημοσιοποιούν θέσεις σε ζητήματα γενικότερου πολιτικού ενδιαφέροντος, καθώς επίσης και σχετικά με τις κρατικές πολιτικές και τις κυβερνητικές επιλογές που αφορούν άμεσα ή έμμεσα την ελληνική οικονομία. Οι οργανώσεις των εργοδοτών βρίσκονται πλέον στο επίκεντρο των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων και μάλιστα με τρόπο αυτοτελή, χωρίς, δηλαδή, τη συνήθη βοήθεια από τα πολιτικά κόμματα.¹³ Η δραστηριότητα, οι πρωτοβουλίες αλλά και η θεσμική αναγνώριση που απολαμβάνουν, τόσο σε εθνικό όσο και στο επίπεδο της ΕΕ,¹⁴ είναι αντιστρόφως ανάλογη της σταθερής “αραίωσης” της “συνδικαλιστικής” πυκνότητάς τους.¹⁵ Πιο συγκεκριμένα, οι ελληνικές εργοδοτικές οργανώσεις την περίοδο της *θεσμοθετημένης συμμετοχής στον κοινωνικό διάλογο* διέυρναν σημαντικά τη νομιμοποίηση του λόγου τους, των στρατηγικών τους επιλογών, αποκτώντας ένα ιδιαίτερο κύρος τόσο στον γενικότερο δημόσιο διάλογο όσο και κυρίως στη διαμόρφωση των κρατικών πολιτικών.

Σε γενικές γραμμές, την περίοδο της δεκαετίας του 1990 παρατηρείται: α) ένα κλίμα συνεργασίας και συναίνεσης μεταξύ των οργανώσεων της εργασίας και του κεφαλαίου· β) η θεσμοθετημένη συμμετοχή σε επιτροπές διαμόρφωσης και χάραξης κρατικών πολιτικών· γ) ο θεσμοθετημένος κοινωνικός διάλογος· δ) η ανάπτυξη ερευνητικών ινστιτούτων· ε) η αξιοσημείωτη αύξηση των πόρων· και στ) η συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων σε αντίστοιχα ευρωπαϊκά όργανα.

13. R. Clogg (επιμ.), *Greece in the 1980s* (Λονδίνο 1981)· R. Clogg, *Greece 1980-89; The Populist Decade* (Λονδίνο 1991)· Lanza – Lavdas (σημ. 5)· N. Μουζέλης, *Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο. Αναστοχαστικός εκσυγχρονισμός και τα αδιέξοδα της σκέψης του A. Giddens* (Αθήνα 2002)· Δ. Χαραλάμπης, *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός. Η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα* (Αθήνα 1989).

14. Σχετικά με τον ρόλο των εργοδοτικών οργανώσεων σε επίπεδο ΕΕ, βλ. J. Greenwood, *Interest Representation in the European Union* (Λονδίνο 2003), 74-123· F. Traxler – P. C. Schmitter, «The Emerging Euro-Polity and Organized Interests», *European Journal of International Relations* 1 (1995), 191-218.

15. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για τις εργασιακές σχέσεις, ο αριθμός των μελών των εργοδοτικών οργανώσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο παρουσιάζει οριακή σταθερότητα με ελαφρές τάσεις μείωσης: M. Behrens – F. Traxler, *Employers' Organisations in Europe*, διαθέσιμο στο <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparative-information/employers-organisations-in-europe>.

Στη συνέχεια, από το 2000 και έπειτα, στο πλαίσιο πάντα του εκσυγχρονισμού, παρατηρείται μια αντιστροφή των όρων και μια ενδυνάμωση του ρόλου των κοινωνικών εταίρων, αφού πλέον κατέχουν κεντρική θέση στη νομιμοποίηση των κοινωνικών και πολιτικών επιλογών. Καταγράφεται μια σταδιακή ενδυνάμωση των εργοδοτικών οργανώσεων έναντι των συνδικάτων, σε βαθμό που μπορεί να γίνει λόγος για την ηγεμονία τους στο πεδίο της κοινωνικής εκπροσώπησης. Πρόκειται βέβαια για την περίοδο κατά την οποία καταγράφεται, κατίσχυση των αγοραίων/καπιταλιστικών αξιών. Ιδιαίτερο ρόλο όμως σε αυτή τη διαδικασία κατέχει η υιοθέτηση από τη ΓΣΕΕ στρατηγικών συναίνεσης, σε συνδυασμό με έναν τεχνοκρατικό και λιγότερο πολιτικό λόγο – στοιχεία που συνέβαλαν στην επέκταση της νομιμοποίησης των εργοδοτικών “εταίρων” της.¹⁶ Με αυτήν την έννοια, οι εργοδοτικές οργανώσεις αποκτούν ένα αυξημένο ειδικό βάρος στην κοινωνία και αναδεικνύονται σε εξέχοντες πολιτικούς συνομιλητές.¹⁷ Φαίνεται λοιπόν ότι το συνδικαλιστικό κίνημα συναίνεσε έτσι ώστε ο κάποτε αντίπαλος –ακόμα και εχθρός– να διεισδύσει και να αυξήσει την επιρροή του στην κοινωνία και σε στρατηγικές εθνικές επιλογές. Η διαδικασία αυτή συμβαδίζει με μια τάση αποδέσμευσης των επαγγελματικών οργανώσεων από κρατικούς περιορισμούς και κομματικές παρεμβάσεις,¹⁸ που χαρακτήριζαν τις πολιτικές διαδικασίες τόσο πριν τη Δικτατορία όσο –και κυρίως– τα πρώτα χρόνια της Γ’ Ελληνικής Δημοκρατίας.¹⁹

Έτσι, ο κοινωνικός διάλογος, ενώ ξεκίνησε ως μέσο ενίσχυσης της κοινωνικής πολιτικής και εδραίωσης και επέκτασης των δικαιωμάτων του κόσμου της εργασίας, συν τω χρόνω μεταβλήθηκε σε μια διαδικασία, σε ένα μηχανισμό

16. Σχετικά με το θέμα της αποκομματικοποίησης, βλ. μεταξύ άλλων D. Gravaris – M. Spourdalakis, «Labor Unions and Welfare Reform in Greece; The Case of Pension Policy (1990-2001)», στο: M. R. P. d’ Assunção Carlos (επιμ.), *The Challenge of Social Policy Reform in the XXI Century; Towards Integrated Systems of Social Protection* (Αθήνα 2008).

17. Σε αυτή τη διαδικασία συνέβαλαν μεταξύ άλλων και: α) η άμεση ή/και έμμεση βοήθεια που είχαν οι εθνικές οργανώσεις των εργοδοτών από τους Ευρωπαίους εταίρους τους και τις υπερεθνικές οργανώσεις· β) η αύξηση της “πρόσβασης” των οργανώσεων αυτών στα βασικά θεσμικά όργανα της ΕΕ· γ) οι διαδικασίες ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς.

18. Lanza – Lavdas (σημ. 5).

19. Βλ. σχετικά Μουζέλης (σημ. 13)· Χαράλαμπος (σημ. 13)· Clogg, *Greece in the 1980s* (σημ. 13)· Clogg, *Greece 1980-89* (σημ. 13).

ενίσχυσης αρχικά του ρόλου και της σημασίας των εργοδοτικών οργανώσεων, για να ακολουθήσει στη συνέχεια η πλήρης κυριαρχία των προταγμάτων του κεφαλαίου. Πρόκειται για μια περίοδο με γεωμετρική αύξηση της εκπροσώπησης των συνδικάτων σε όλες τις δομές, με ταυτόχρονη, ωστόσο, μείωση της αντιπροσωπευτικότητάς τους. Το συνδικαλιστικό κίνημα μπορεί να κέρδισε σε νομιμοποίηση αλλά έχασε σε ριζοσπαστικότητα. Τα συνδικάτα φαίνεται να *παραπλανήθηκαν*, αφού η, τυπικά, απολύτως ισότιμη συμμετοχή τους σε όλες τις δομές –τυπικές και άτυπες– του κοινωνικού διαλόγου έμοιαζε να τους διασφαλίζει τους αρχικούς όρους και στόχους της συμμετοχής τους σε αυτόν. Όλη αυτή όμως η διαδικασία, που βασίζεται στη διαβούλευση και στοχεύει σε κοινές συμφωνίες, οδήγησε τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων να “συνομιλούν” και να λαμβάνουν θέση σε πεδία ή επί θεμάτων που όλο και περισσότερο αποτελούσαν επιλογή των εργοδοτών. Και τούτο σχεδόν πάντα με το επιχείρημα ότι όλα αυτά τα ζητήματα αποτελούσαν “υψηλής” σημασίας προτεραιότητες που συνδέονταν με εθνικούς στόχους. Στη συνάφεια αυτή, η ανταγωνιστικότητα αναδεικνύεται ως μείζονος σημασίας πολιτική και οικονομική παράμετρος, με έντονη ιδεολογική φόρτιση. Ο ΣΕΒ πρωτοστατεί και θεωρεί ότι η υπόθεση της ανταγωνιστικότητας είναι υπόθεση όλων των μερών του κοινωνικού διαλόγου. Η ΓΣΕΕ, μέσα από τη συμμετοχή της στη διαδικασία του κοινωνικού διαλόγου, φαίνεται να αποδέχεται ότι η πορεία της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και των ελληνικών επιχειρήσεων αποτελεί βασικό “εθνικό στόχο”, και έτσι οι εργοδότες θέτουν την ατζέντα.

Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι στη συνέχεια, και με σκοπό πάντα την εξυπηρέτηση αυτής της προτεραιότητας, ακολούθησε σειρά προτάσεων όπως η μείωση της φορολογίας (με σκοπό την αύξηση των κερδών και επομένως της ανταγωνιστικότητας), η απλοποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου λειτουργίας των επιχειρήσεων και η ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων. Στη συνάφεια αυτή, μια από τις βασικές θέσεις της επιχειρηματικής κοινότητας σχετίζεται με τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, και συγκεκριμένα την υιοθέτηση από τα κράτη μέλη της *flexicurity* – της ευελιξίας με ασφάλεια. Από τον Ιανουάριο του 2004 οι εργοδοτικές οργανώσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο διατύπωσαν με έντονο τρόπο την αναγκαιότητα αναθεώρησης της Στρατηγικής της Λισαβόνας, αφού πρώτα ανέδειξαν και πάλι τη σημασία της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Σε κοινό τους κείμενο τον Μάρτιο του 2004 προσδιορίζουν απολύτως την ατζέντα της συζήτησης:

Μείωση του ισχύοντος κανονιστικού πλαισίου, βελτίωση της νομοθεσίας, με την υποχρεωτική αξιολόγηση των επιπτώσεων στις επιχειρήσεις από τις νέες νομοθετικές προτάσεις (impact assessment). Προώθηση της επιχειρηματικότητας με τη μείωση του επιπέδου φορολογίας για τις επιχειρήσεις. Ανάπτυξη στρατηγικών σχεδίων δράσης για την επιχειρηματικότητα. Προώθηση συστημάτων διά βίου μάθησης για την ικανοποίηση των αναγκών των επιχειρήσεων και για την αναβάθμιση των ικανοτήτων των εργαζομένων. Επιτάχυνση της μεταρρύθμισης των εθνικών κανόνων της αγοράς εργασίας ώστε να επέλθει μεγαλύτερη ευελιξία και παραγωγικότητα στην εργασία, με απώτερο στόχο τη δημιουργία περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας έως το 2010. Προώθηση ολοκληρωμένων μεταρρυθμίσεων των συστημάτων κοινωνικής προστασίας και μείωση των διαρθρωτικών ελλειμμάτων ενόψει της πρόκλησης της γήρανσης του πληθυσμού και την εξασφάλιση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας. Τόνωση της Έρευνας & Ανάπτυξης και της καινοτομίας, σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις και τα πανεπιστήμια, και βελτίωση των γενικών φορολογικών και χρηματοοικονομικών συνθηκών για καινοτόμες επενδύσεις.²⁰

Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, η διαδικασία του κοινωνικού διαλόγου, ενώ σε πρώτο επίπεδο μοιάζει να εναρμονίζει αντίθετες απόψεις και συμφέροντα, στην πράξη φαίνεται να προωθεί κυρίως τις ανάγκες και τις επιλογές που προτάσει η εργοδοτική πλευρά. Η πρακτική αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη μετατροπή του κοινωνικού διαλόγου σε θεσμικό όχημα αποδοχής των απόψεων αυτών από την πλευρά των συνδικάτων. Με αυτόν τον τρόπο, ο κοινωνικός διάλογος φαίνεται ότι δεν συμβάλλει αποφασιστικά μόνον στη συναίνεση και τη δημοκρατική νομιμοποίηση των δυνάμεων της αγοράς, αλλά ενισχύει επίσης την τάση που εμφανίζουν οι δημόσιοι θεσμοί να εγκαταλείπουν σφαίρες και λειτουργίες που κατά τεκμήριο προάσπιζαν το δημόσιο συμφέρον, αφήνοντας χώρο για την κυριαρχία των ιδιωτικών συμφερόντων. Είναι ακριβώς η περίοδος που η σκυτάλη περνάει από τη συναίνεση στην ηγεμονία των εργοδοτικών συμφερόντων.

20. EUROCOMMERCE-UEAPME-UNICE-EUROCHAMBRES, «Lisbon Strategy: “Commit and Deliver” business leaders tell heads of state ahead of the spring summit», κοινό δελτίο τύπου, 23 Μαρτίου 2004, στο: <https://www.business-europe.eu/sites/buseur/files/media/imported/2004-00572-EN.pdf>.

3. Κρίση: προς μια καρτέλ διευθέτηση (;) των κοινωνικών εταίρων

Η ηρεμία και οι ισορροπίες που είχαν διασφαλίσει την ηγεμονία των εργοδοτικών οργανώσεων της προηγούμενης περιόδου, μέσα από τον κοινωνικό διάλογο, έμελλε να διαταραχθούν κατά την περίοδο της κρίσης· όχι μόνο λόγω της οικονομικής κρίσης που ξέσπασε από το 2007 αλλά και λόγω του τρόπου που επιλέχτηκε να αντιμετωπιστεί στη χώρα μας μετά τις εκλογές του 2009. Οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν και επιβλήθηκαν από τα Μνημόνια υπονόμισαν τους δεδομένους όρους αναπαραγωγής της πολυεπίπεδης εργοδοτικής επιχειρηματικότητας αλλά, ακόμα περισσότερο, αμφισβήτησαν τους όρους αναπαραγωγής των εργαζομένων. Αυτό, όπως ήταν φυσικό, επαναπροσδιόρισε τις σχέσεις ανάμεσα στις εργοδοτικές οργανώσεις και φάνηκε να αμφισβητεί το “αρραγές” της ηγεμονίας των εργοδοτικών συμφερόντων. Έτσι, ενώ διατηρείται η θέση στο σύστημα κοινωνικής εκπροσώπησης των θεσμικά αναγνωρισμένων κοινωνικών εταίρων, η πολιτική και οικονομική συγκυρία –σε συνδυασμό με τη νέα κοινωνική δυναμική και τις πρωτοβουλίες μαζικών πολιτικών κινητοποιήσεων που αμφισβητούσαν τις πολιτικές των μνημονίων– δημιούργησε μια νέα τομή «στη συνέχεια» ωστόσο του συστήματος κοινωνικής εκπροσώπησης που είχε συγκροτήσει ο κοινωνικός διάλογος της προηγούμενης περιόδου. Η τομή αυτή μπορεί βέβαια να αντιστοιχηθεί και έχει τα χαρακτηριστικά του συστήματος πολιτικής εκπροσώπησης που έχει διαφανεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες και ονομάζεται σύστημα καρτέλ.

Οι οργανώσεις στις οποίες αναφερόμαστε καθ’ όλη την περίοδο της εμπέδωσης του κοινωνικού διαλόγου (1993-2009) ως βασικού συστήματος οργάνωσης συμφερόντων, δημιούργησαν ένα θεσμικό κεκτημένο πάνω στο οποίο φαίνεται να οικοδομούνται οι νέες σχέσεις και δομές καρτέλ ανάμεσα στους κοινωνικούς εταίρους. Πλέον η κατεύθυνση της δράσης τους δεν οργανώνεται από την κοινωνία προς το κράτος (μια κλασική λειτουργία συνάρθρωσης των αιτημάτων), αλλά αντίθετα η δράση τους εντάσσεται στις κρατικές προτεραιότητες και ο ρόλος τους συνίσταται στη νομιμοποίηση πολλών στρατηγικών επιλογών στο κοινωνικό πεδίο. Επί της ουσίας, η συνύπαρξη των κοινωνικών εταίρων στον “τόπο” του κοινωνικού διαλόγου διαμορφώνει σε κάποια ζητήματα κοινές στάσεις και, σε κάθε περίπτωση, ένα κοινό συμφέρον που αφορά τη συνέχιση της ροής πόρων από το κράτος προς αυτούς. Αυτή η συμβιωτική διάσταση της σχέσης κράτους και κοινωνικών εταίρων, που βασίζεται στους κρατικούς πόρους, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία του συστήματος καρτέλ και στο πεδίο κοινωνικής εκπροσώπησης. Χαρακτηριστικό

παράδειγμα του νέου τρόπου δράσης και διευθέτησης αποτελεί η κοινή στάση στο δημοψήφισμα της 15ης Ιουλίου 2015. Όλοι οι κοινωνικοί εταίροι (εργαζόμενοι και εργοδότες) στήριξαν το “Ναι”, την ίδια στιγμή που τα περισσότερα γερμανικά συνδικάτα είχαν υποστηρίξει το “Όχι”.

Στο πλαίσιο αυτό, υπάρχουν κάποια κριτήρια που μπορούν να θεμελιώσουν την υπόθεση για ένα σύστημα καρτέλ στο πεδίο της κοινωνικής εκπροσώπησης: α) η γραφειοκρατικοποίηση και η κοινή πρόσβαση σε πηγές χρηματοδότησης· β) η αποκοπή των οργανώσεων από την κοινωνική βάση τους· γ) η συναίνεση ανάμεσα στις οργανώσεις γύρω από κρίσιμα ζητήματα· δ) οι μετασχηματισμοί στην οργανωτική τους δομή. Πιο συγκεκριμένα, πρώτο χαρακτηριστικό αυτών των τάσεων είναι τα νέα στοιχεία που υιοθετούνται στη γραφειοκρατία των οργανώσεων. Η γραφειοκρατία που είχε δημιουργηθεί την περίοδο του πολυσχιδούς κοινωνικού διαλόγου φαίνεται να παίρνει όλο και πιο έντονα τεχνοκρατικά χαρακτηριστικά, καθώς τις σχέσεις ανάμεσα στους κοινωνικούς εταίρους –συνεννοήσεις, διευθετήσεις, συγκρότηση αιτημάτων και πολιτικών προς το κράτος– και την οργάνωση των σχέσεων της ηγεσίας με τη βάση δεν τις διαχειρίζονται πλέον στελέχη από τη δεξαμενή των αιρετών εκπροσώπων, ή έστω στελέχη απασχολούμενα στην αντίστοιχη γραφειοκρατική ιεραρχία των οργανώσεων αυτών, αλλά στελέχη με σαφή υψηλού επιπέδου τεχνοκρατική συγκρότηση και αναγνώριση, με ένα μεγαλύτερο βαθμό απομάκρυνσης από τη βάση και από αυτή καθαυτή την *ιστορική συγκρότηση* των οργανώσεων αυτών. Εδώ σημαντικό ρόλο παίζει ο ιδιαίτερα αναβαθμισμένος ρόλος και οι πόροι που διαθέτουν τα αντίστοιχα ινστιτούτα των κοινωνικών εταίρων.²¹

Στο πλαίσιο το οποίο δημιούργησε η νέα οικονομική και πολιτική συγκυρία φάνηκε ότι, με διαφορετικό έστω ρυθμό και ένταση, οι εργοδότες όσο και τα συνδικάτα, με σχετικές ρητορικές εξαιρέσεις,²² υιοθετούν τις βασικές πολιτικές του κράτους οι οποίες περιλαμβάνονταν σε αυτό που αποκαλούμε Μνημόνια. Στη νέα αυτή δυναμική της σχετικής κρατικοποίησης του συστήματος κοινωνικής εκπροσώπησης, σημαντικό ρόλο και συμβολή είχαν η περαιτέρω

21. Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων της Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ), Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ), Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ (ΙΝΕ ΓΣΕΕ), ΙΝΕΜΥ Ινστιτούτο Εμπορίου & Υπηρεσιών (ΙΝΕΜΥ-ΕΣΣΕ)

22. Βεβαίως υπήρξε η διαφοροποίηση των μικρών εργοδοτών.

θεσμική ενίσχυση των κοινωνικών εταιρών, η οποία πλέον εμπλουτίζεται και στηρίζεται σε οικονομική ενίσχυση που προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από την εργαλειοποίηση του ΕΣΠΑ 2007-2013. Σημείο καμπής είναι η κατοχύρωση της θεσμικής ενίσχυσης των κοινωνικών εταιρών, η οποία τίθεται ως άξονας προτεραιότητας. Πιο συγκεκριμένα, ρητά αναφέρεται ότι από τα κονδύλια του ΕΣΠΑ που διαχειρίζεται το Υπουργείο Εργασίας, το 2% κατευθύνεται υποχρεωτικά στην ενίσχυση της «θεσμικής ικανότητας των κοινωνικών εταιρών». Αυτό έρχεται σε συνέχεια του νομοθετικού πλαισίου που έχει θεσπιστεί στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) κατά την ως άνω περίοδο και το οποίο στόχευε στην ενίσχυση των «κοινωνικών εταιρών» για την επίτευξη των στόχων της Λισαβόνας. Στόχοι που έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη και την απασχόληση μέσα από την «προώθηση εταιρικών σχέσεων, συμφωνιών και πρωτοβουλιών με δικτύωση σχετικών ενδιαφερόμενων φορέων». Η δικτύωση θα προκύπτει από συμφωνίες και πρωτοβουλίες κοινωνικών εταιρών και μη ΜΚΟ σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, που θα οδηγούν σε μεταρρυθμίσεις «στους τομείς της απασχόλησης και της δυνατότητας ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας».

Η αποκοπή από την κοινωνική βάση είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση της ΓΣΕΕ, η οποία εμφανίζει πλέον μεγάλες δυσκολίες στο να κινητοποιήσει σε μαζική κλίμακα τους εργαζόμενους. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, οι οργανώσεις που εκπροσωπούν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις φαίνεται συχνά να αποστασιοποιούνται από την ηγεμονία του ΣΕΒ και πολύ συχνά έρχονται σε αντίθεση και με τη δική τους πολιτικο-οργανωτική παράδοση, συμμετέχοντας σε κινητοποιήσεις. Την περίοδο της κρίσης οι κοινωνικοί εταίροι εμφανίζονται τις περισσότερες φορές ως νομιμοποιητικές δυνάμεις “κοινών” πολιτικών, με επιστέγασμα την αποδοχή του πνεύματος του Μνημονίου, η οποία κορυφώθηκε με την κοινή στάση όλων υπέρ του “Ναι” στο δημοψήφισμα του Ιουλίου του 2015. Μάλιστα είναι τέτοιος ο βαθμός συναίνεσης που πλέον οι οικείες οργανώσεις αναφέρονται αδιαφοροποίητα ως «θεσμικοί κοινωνικοί εταίροι» (εργαζόμενοι/εργοδότες). Εντέλει αυτές οι πολιτικές που προωθούνται από το κράτος και τα Μνημόνια (ανταγωνιστικότητα, δημοσιονομική πειθαρχία, εργασιακές σχέσεις) εμποδώνονται πλήρως από τους κοινωνικούς εταίρους. Οι κοινωνικοί εταίροι δεν έχουν ως προτεραιότητα πώς θα εκπροσωπήσουν τα μέλη τους, αλλά πώς θα ικανοποιήσουν τις στρατηγικές προτεραιότητες του κράτους.

Τέλος, ως προς τους οργανωτικούς μετασχηματισμούς που υφίστανται οι κοινωνικοί εταίροι, θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε δύο τύπους μετασχηματισμών: την αυτονόμηση της ηγεσίας από τα κατώτερα επίπεδα οργάνωσης

και την αδυναμία διεύρυνσης των οργανώσεων. Ως προς το φαινόμενο της αυτονομής, παρατηρείται μια σταδιακή εσωτερική αποδυνάμωση των επιμέρους οργανώσεων που συγκροτούν τις οργανώσεις σε πρώτο και σε δεύτερο βαθμό (πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια). Η ηγεσία αυτονομείται, καθώς είναι αυτή που φέρνει τους πόρους, επιλέγει την τεκμηρίωση και τα στελέχη στα ινστιτούτα, διαμορφώνει το πολιτικό πλαίσιο και τις θέσεις – συνήθως χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των συλλογικών οργάνων και χωρίς εσωτερικό διάλογο με τα μέλη. Υπ’ αυτήν την έννοια, οι συνδικαλιστικές ελίτ δεν αναπτύσσουν στρατηγικές διεύρυνσης ή ενίσχυσης της βάσης των μελών τους, καθώς επιθυμούν να διατηρήσουν ένα δεδομένο status quo που θα τους επιτρέπει την αναπαραγωγή τους διαμέσου των κρατικών πόρων. Έτσι, παρά την υποχώρηση των πάλαι ποτέ ισχυρών κομμάτων στο πολιτικό επίπεδο, συντηρείται η ισχυρή παρουσία των κομματικών παρατάξεων στις ηγεσίες των κοινωνικών εταίρων και δεν αλλάζουν οι συσχετισμοί στα κορυφαία συλλογικά όργανα, δεδομένου ότι οι συνδικαλιστικές ελίτ “αυτοπροστατεύονται” κατ’ αυτόν τον τρόπο από την αναπτυσσόμενη κοινωνική δυναμική της περιόδου της κρίσης.

Όλα αυτά είναι εφικτά στον βαθμό που και το ίδιο το κράτος επιλέγει ως προνομιακούς συνομιλητές –και διαύλους επίτευξης νομιμοποίησης των πολιτικών του– τους κοινωνικούς εταίρους ή, καλύτερα, το καρτέλ των κοινωνικών εταίρων. Στην περίοδο της κρίσης φαίνεται ότι ο κοινωνικός διάλογος αντικαθιστά τον πραγματικό, ενώ η καρτελοποίηση του κομματικού συστήματος εκτρέπει τη φορά της νομιμοποίησης από τα κόμματα στα οργανωμένα συμφέροντα. Επομένως, αυτή η *οιονεί* κοινωνική εκπροσώπηση αρχίζει να υποκαθιστά ή να λειτουργεί συμπληρωματικά στην κρίση πολιτικής εκπροσώπησης (ενδεικτικό τούτου είναι ότι πλέον οι εκπρόσωποι του πολιτικού συστήματος προτιμούν να διαβουλεύονται με εκπροσώπους των κοινωνικών εταίρων αντί εκπροσώπους των κομμάτων). Και ως εκ τούτου τα παράγωγα της ισχυρής επίδρασης του κράτους στο κομματικό σύστημα μεταφέρονται στο σύστημα κοινωνικής εκπροσώπησης, ήτοι δημιουργείται το φαινόμενο της καρτελοποίησης.

Η αντίθεση των περιόδων

	1993-1999 Θεσμοθετημένη συμμετοχή στον κοινωνικό διάλογο	2000-2009 Ηγεμονία των εργοδοτικών οργανώσεων	2009-2015 Καρτέλ κοινωνικών εταίρων
--	---	--	--

<p>ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ</p>	<ul style="list-style-type: none"> -Συνθήκη Μάαστριχτ -Υλοποίηση Εσωτερικής Αγοράς -Αύξηση ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ -Αποβιομηχάνιση -Μείωση πληθωρισμού -Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) 	<ul style="list-style-type: none"> -Ολοκλήρωση ΟΝΕ -Εισαγωγή του ευρώ -Στρατηγική της Λισαβόνας -Εθνικά Προγράμματα Μεταρρυθμίσεων (ΕΠΜ) -Συνθήκη της Λισαβόνας -Γ' ΚΠΣ -ΕΣΠΑ 	<ul style="list-style-type: none"> -Μνημόνια -Μειώσεις μισθών -Ιδιωτικοποιήσεις -Διείσδυση του ιδιωτικού τομέα στο κράτος -Ανταγωνιστικότητα-επιχειρηματικότητα Επιτροπεία -Απειλή χρεοκοπίας, Grexit -Μαζική αντίσταση στις πολιτικές λιτότητας
<p>ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ: ΘΕΣΜΙΚΗ ΘΕΣΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ</p>	<ul style="list-style-type: none"> -Επιβεβαίωση των οικονομικών επιλογών των εργοδοτών με την προσαρμογή της ελληνικής οικονομικής πολιτικής στην ΟΝΕ -Η συμμετοχή παίζει πλέον καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής των οργανώσεων. 	<ul style="list-style-type: none"> -Επέκταση, ολοκλήρωση και εμπάθυνση θεσμών κοινωνικού διαλόγου -Σύγκλιση εργοδοτικών οργανώσεων -Αύξουσα συνεργασία εργοδοτών και συνδικάτων -Υπογραφή ΣΣΕ -Συναινετική ρύθμιση εργασιακών σχέσεων -Αντιφάσεις και ρήγματα στο πρόγραμμα της συναίνεσης (το πρόγραμμα του ασφαλιστικού) -Περιορισμός των εντάσεων μεταξύ των κοινωνικών οργανώσεων -Ανάληψη ρόλων στη χάραξη κρατικών πολιτικών από τους κοινωνικούς εταίρους -Κέντρα τεκμηρίωσης και δεξαμενών σκέψης 	<ul style="list-style-type: none"> -Αποξένωση των κοινωνικών εταίρων από τη βάση τους -Διατάραξη της ισορροπίας των σχέσεων ανάμεσα σε εργοδότες και συνδικάτα & ανάμεσα στους εργοδότες -Περαιτέρω υποχώρηση της αντιπροσωπευτικής λειτουργίας -Ανάληψη και υποκατάσταση των λειτουργιών ενσωμάτωσης του κράτους (κατάρτιση-συμβουλευτική)

4. Αντί συμπεράσματος: επιπτώσεις αυτής της διευθέτησης στην περίοδο της κρίσης – η περίπτωση του δημοψηφίσματος

Το δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015 είναι μία τομή στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, ειδικά στην περίοδο της κρίσης. Το εντυπωσιακό 62% υπέρ του “Όχι” φανέρωσε ένα διάχυτο ρεύμα αντι-λιτότητας μέσα στην ελληνική κοινωνία, το οποίο μάλιστα υπερέβαινε παλαιότερους κοινωνικούς και όχι μόνο διαχωρισμούς. Σε αυτή την κρίσιμη στιγμή, η ομόθυμη στάση των κοινωνικών εταίρων υπέρ του “Ναι” εγείρει ερωτήματα –ιδίως σε ό,τι αφορά τη ΓΣΕΕ– για τους λόγους που επέδρασαν στη λήψη αυτής της απόφασης. Δεδομένου, μάλιστα, ότι στο πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί, με την κρίση να έχει επιφέρει μια τομή μετατοπίζοντας τη λήψη αποφάσεων σε ένα διεθνικό επίπεδο, οι κοινωνικοί εταίροι θα αναμενόταν να ριζοσπαστικοποιηθούν εκφράζοντας κατά κύριο λόγο την κοινωνική τους βάση. Ιδιαίτερα η ΓΣΕΕ, που διεκδικεί τα αιτήματα και υπερασπίζεται τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, θα αναμενόταν να διαφοροποιήσει τη στάση της και να παρέμβει δυναμικά με τεκμηριωμένο λόγο «ενάντια στις πολιτικές των μνημονίων και του δογματικού νεοφιλελευθερισμού»,²³ όπως δηλώνει στον δημόσιο λόγο της. Μόνο, όμως, ορισμένες εργοδοτικές οργανώσεις μικρομεσαίων επιχειρήσεων επέδειξαν κάποιες τάσεις ριζοσπαστικοποίησης, αποδοκιμάζοντας την πολιτική των κυρίαρχων ελίτ που επιβάλλουν λιτότητα με κάθε κόστος. Επομένως, σε ποιο βαθμό το πλαίσιο της συνθήκης του “καρτέλ”, όπως επιγραμματικά παρουσιάστηκε και πιο πάνω, μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση αυτής της στάσης;

Μια ερμηνεία για την κοινή στάση των κοινωνικών εταίρων στο δημοψήφισμα είναι ότι αυτή μπορεί να εδράζεται στον φόβο πως θα έχαναν τους όρους για την οικονομική αναπαραγωγή τους. Λειτουργήσαν, δηλαδή, περισσότερο με γνώμονα την επιβίωση των οργανώσεων και λιγότερο την εκπροσώπηση των συμφερόντων των μελών τους. Σε αντίθεση, λοιπόν, με αυτό που θα περίμενε κανείς, οι κοινωνικοί εταίροι, εκμαιεύοντας την κοινωνική συναίνεση, μέσα από μια *εργαλειακή αντιμετώπιση* των οργανώσεών τους, επιδόθηκαν σε μια αναζήτηση μηχανισμών, ικανών να τους εξασφαλίσουν την επιβίωση και την αναπαραγωγή τους. Με περαιτέρω ενίσχυση του τεχνοκρατικού τους χαρακτήρα, τη διεκδίκηση πόρων μέσα από κοινές γραφειοκρατικοποιημένες διαδικασίες και την υποχώρηση της διαφοροποίησης/αντιπαράθεσης σε επίπεδο διεκδικήσεων, αντί να διευρύνουν την κοινωνική τους απήχηση, απογύμνωσαν

23. http://www.gsee.gr/?page_id=5440.

την εκπροσώπηση από την αντιπαράθεση, τόσο εσωτερικά όσο και σε σχέση με το κράτος. Το αποτέλεσμα είναι η πλήρης αποκένωση της λειτουργίας της κοινωνικής εκπροσώπησης. Την ίδια στιγμή, βέβαια, τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος δεν επέφεραν καμία κρίση στο εσωτερικό των οργανώσεων, ενδεικτικό του ελλείμματος που εντοπίζεται τόσο στη συγκρότηση της συνδικαλιστικής ταυτότητας όσο και στον τρόπο που γίνεται η διαβούλευση στο εσωτερικό των οργανώσεων.

Εάν τελικά, λοιπόν, η υπόθεση που διερευνήσαμε επαληθεύεται, και διαμορφώνεται ένα σύστημα καρτέλ στο πεδίο της κοινωνικής εκπροσώπησης, τότε είναι προφανές ότι αυτό θα εμβαθύνει και θα εμπεδώσει ακόμα περισσότερο τις αντίστοιχες τάσεις που εδώ και καιρό έχουν εμφανιστεί και στο πεδίο της πολιτικής εκπροσώπησης και οι οποίες έχουν οδηγήσει στην κρίση εκπροσώπησης και στην κρίση της δημοκρατίας. Δημιουργείται έτσι ένα κενό, το γνωστό *interregnum* (μεσοβασιλεία), που εμφανίζεται, ως γνωστόν, σε περιόδους βαθιάς κρίσης και αφήνει έκθετη τη δημοκρατία σε πολλούς κινδύνους. Η υποκατάσταση της συναίνεσης ή και της συνεργασίας, που είναι έτσι κι αλλιώς αποτελέσματα διαδικασιών γόνιμης και υγιούς αντιπαράθεσης, από μία δομικά προσδιορισμένη σύγκλιση που σκοπεύει στην αναπαραγωγή των οργανώσεων, δημιουργεί ένα κενό νομιμοποίησης το οποίο εντείνει τη διάχυτη δυσπιστία απέναντι στους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς.

